

FORRÁS AZ 1605. ÉVI
KORPONAI GYŰLÉS TÖRTÉNETÉHEZ*

Készülő doktori disszertációm témájául Bocskai István (1557–1606) levelezésének teljességre törekvő összegyűjtését és elemzését választottam, ami számtalan vizsgálati lehetőséget rejt magában.¹ A munkálatok egy fázisában az összegyűjtött – kiadott és kiadatlan – levelek nyomán összeállítható a levelező itineráriuma, ami a most rendelkezésre álló adatok alapján igen változatos képet mutat. Az egyik legjobban dokumentált és különösen mozgalmasnak tűnő év az 1605-ös volt az 1604 őszén a nevével fémjelzett felkelés élére kerülő bihari nagyrúr életében. Kutatásaim alapján úgy tűnik, hogy Bocskai István erdélyi utazásából² hazaindulva Debrecenen keresztül érkezett Sárospatakra, s 1605. október 12-től október 24-ig egy rövid nyíregyházi kitérőtől eltekintve a mezővárosban időzött.³

Az ittléte alatt íródott levelei között tematikájukat tekintve elkülönül egy csoport, amely a fejedelem nevében összehívott gyűlések körét érinti. Az ide tartozó iratok közül időrendben az elsőt Mágóchy Ferencnek (1580?–1611), Bereg és Tolna megye főispánjának⁴ címezte 1605. október 19-én. Ez az első általam ismert irat, amelyben Bocskai István a táborában egy generális gyűlés megtartásának a lehetőségét felveti azzal a céllal, hogy „...*hazánknak javára és megmaradására minden jót végezhesünk*”.⁵ A fejedelem egy nappal ké-

* A tanulmány az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport munkája keretében jött létre. A kutatást a TUDFO/47138-1/2019-ITM iktatószámú FIKP program támogatta; valamint a Collegium Hungaricum ösztöndíja (COHU 2018-2019-282312). Ezúton is köszönöm Papp Sándor kutatócsoport-vezetőnek, hogy a közölt forrást rendelkezésemre bocsátotta, és a tanulmány elkészítése során értékes tanácsaival segítette munkámat. Köszönettel tartozom Oross András bécsi levéltári delegátusnak a bécsi kutatás során nyújtott segítségért, továbbá Brandl Gergelynek a latin nyelvű szövegrészek ellenőrzéséért.

¹ Az értekezés Tóth Sándor László professzor úr témavezetése alatt készül, s a már kiadásban megjelent források mellett eddig publikálatlan források felgyűjtésére is koncentrálok. Fontos vizsgálati irányít jelent Bocskai István kapcsolati hálójának a feltérképezése is.

² Bocskai István 1605. július 26-án indult az Erdélyi Fejedelemségbe és szeptember 25. után kezdte meg kivonulását. Vö. EOE V. 304–305., Erdélyi Múzeum Megyei Könyvtára, Kézirattár (Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára (OL) X szekció, Mikrofilmek, 11696. sz. tekercs): Bocskai István levele Petki Jánosnak (Kolozsvár, 1605. szeptember 25.). A Fejedelemségben való tartózkodása alatt, 1605. május 14-én került sor a megyesi gyűlésre, ahol az összegyűlt magyar, székely, szász rendek képviselői megválasztották Bocskai Istvánt Erdély fejedelmének. A megyesi gyűlésre bővebben l. *Juhász* 2012.

³ *Papp* 2014. 216–217.

⁴ *Nagy* VII. 239. Mágóchy Ferenc 1608–1609-ben felső-magyarországi végvidéki és kerületi főkapitány volt. *Pálffy* 1997. 273.

⁵ Bocskai István levele Mágóchy Ferenchez (Sárospatak, 1605. október 19.). MNL OL F 12 (Gyulafehérvári Országos Káptalan Levéltára, Lymbus) Fasc. N. Nr. 18.

sőbb, 1605. október 20-án legfőbb tanácsosához, Illésházy Istvánhoz (1541–1609)⁶ intézett levelében⁷ szintén országos gyűlés összehívását szorgalmazta, amelynek előkészületei lebonyolításával Illésházy István mellett Homonnai Drugeth Bálintot (1577–1609), hadainak fővezérét bízta meg.⁸ A gyűlés célja ebben az iratban konkrétabb megfogalmazást nyert: „...mint ilyen nagy dolgokról, az két császár között való állapotunknak és frigyünknek (ha lehetséges leszén) véghezviteleről minden jót végezhesünk...”⁹ Ezekén kívül tudomásom van további négy, 1605. október 22-i és 23-i keltezésű iratról, amelyek szintén tábori generális gyűlésre invitáló meghívók, s egyértelműen a már említett Mágóchy Ferenchez intézett dokumentum mintájára készültek.¹⁰

Bár az összes említett meghívólevél mellőzi a gyűlés pontos hely- és dátummegjelölését, mégis két, az összehívás céljai tekintetében is különböző gyűléstről van szó. Ezt támasztja alá a fejedelem Illésházy Istvánhoz címzett levele is, amelyben „valabol ott fenn” tartandó gyűléstről ír, és a tábori jelző sem szerepel a forrásban.¹¹ Mindenesetre az világosan látszik, hogy Bocskai István már azelőtt hozzálátott a gyűlések előkészítéséhez, hogy 1605. október 23-án Mehmed agától megkapta a szultáni ahdámét, és megindult Rákosmezőre a Lala Mehmed nagyvezírrrel való találkozóra.¹²

A Bocskai-gyűlések történetét mindmáig legalaposabban feldolgozó Károlyi Árpád megállapította, hogy a tábori gyűlésre végül nem került sor,¹³ az országos gyűlés¹⁴ viszont a Rákosmező és Kassa között körülbelül félúton lévő szabad királyi városban, Korponán ült össze. Ezt Bocskai István a tárgyalófelek néhány napos, nem hivatalos megbeszélését követően, 1605. november 23-án nyitotta meg, majd több szakaszban zajlottak a fegyverszüneti tárgyalások és a békefeltételek megvitatása.¹⁵ A jelen közlemény célja az, hogy a korponai gyűlés forrásbázisát kiegészítse egy értékes magyar nyelvű dokumentum bemutatásával és közreadásával. A forrást Kolozsváron, a Román Akadémiai Könyvtárban (Biblioteca Academiei Române – Filiala Cluj-Napoca) található Kemény József-féle kézirat-gyűjtemény őrzi.¹⁶ Gróf Kemény József (1795–1855) 1837-ben ajánlotta fel hatalmas

⁶ Illésházy István életére összefoglalóan l. Péter 2008. Bocskai Istvánhoz való csatlakozására l. *László* 2017. ⁷ *Benda–Bocskai* 1992. 175–177.

⁸ Homonnai Drugeth György 1604 őszén csatlakozott Bocskai Istvánhoz. A mellette eltöltött időszakról kiváló forrásként szolgál *Csonka* 1988. 99–145.; *Vénasch* 2007. 19–46.

⁹ *Benda–Bocskai* 1992. 175–177.

¹⁰ A meghívólevél latin nyelvű példányát l. MOE XI. 416–417., ugyanitt van hivatkozva a Korpona városához intézett meghívólevél is. A meghívó magyar nyelvű példányát l. *Szilágyi* 1878. 28–29., míg utób-bi másolata október 22-i dátummal: Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Länderabteilungen, Ungarische Akten (UA), Allgemeine Akten (AA) Fasc. 148. Konv. D. fol. 99–102.

¹¹ *Benda–Bocskai* 1992. 175–177.

¹² A rákosmezei találkozó leírására l. *Csonka–Szakály* 1988. A találkozó értékelésére legújabban l. *Papp* 2014. 224–237.; *Teszelszky* 2006.

¹³ MOE XI. 217.

¹⁴ Bocskai István magyar gyűléseire következetesen az országos gyűlés/gyűlések kifejezést használom, hiszen bár a hagyományos diéta működési mechanizmusát követni törekvő gyűlésekről van szó, attól mégis több, jelentős ponton eltérés mutatható ki. Erre bővebben l. *Pálffy* 2010. 388–389.; *Juhász* 2011.

¹⁵ MOE XI. 220–221.

¹⁶ Biblioteca Academiei Române (BAR) Filiala Cluj-Napoca (FCN) MS, KJ 427.

könyv-, oklevél- és kéziratgyűjteményét az Erdélyi Múzeum-Egyesület számára.¹⁷ Miután 1950-ben felfüggesztették az Erdélyi Múzeum-Egyesület működését, iratanyaga különféle állami intézmények kezelésébe került, s minden bizonnyal a Kemény-féle kéziratgyűjtemény is ekkoriban vitték az akadémia könyvtárába. A szóban forgó kötet a *Codex Pacificationum Transilvanian ferientium, partim in authentico, partim vero in cõpis codexis* címet viseli és összesen 36 darab 16–17. századi eredeti és másolt forrást tartalmaz. Itt bújik meg az a 13 oldal terjedelmű dokumentum is, amely Bocskai István korponai országos gyűléséről készült beszámoló.

A közlésre kiválasztott irat felépítése a korponai tárgyalás menetéhez igazodik, és tükrözi annak működési mechanizmusát. Jól látszik, hogy a tárgyalás alapját Bocskai István 1605 júliusában a Habsburg félnek benyújtott, 15 pontból álló megegyezési feltételei jelentették,¹⁸ amelyek hosszabb-rövidebb kivonatai olvashatók a szövegben. Ezekre II. Rudolf (1552–1612) nevében Mátyás főherceg (1557–1619) válaszai, majd a Habsburg uralkodó részéről a tárgyalásra rendelt, aktív szerepet betöltő biztos, Forgách Zsigmond (1565–1621)¹⁹ replikái és az országos gyűlés feleletei is megjelennek.

Az irat kontextualizálását segítő adatok keresése kapcsán lettem figyelmes Károlyi Árpádnak a korponai gyűlés történetét bemutató írása 12. függelékeként közölt naplószerű feljegyzésére.²⁰ Utánanézve Károlyi Árpád dokumentumának, kiderül – ahogyan jelzi is –, hogy az két forrásból kompilált feljegyzés. Ennek egy része Joseph Fiedler (1809–1908) másolati gyűjteményéből származik. Maga Fiedler bécsi levéltárosként készített a Bécsben őrzött Hungarica iratanyaghoz segédletet. Sajnálatos, hogy Fiedler másolati gyűjteménye nem található meg a bécsi levéltárban sem, ugyanakkor arra a latin nyelvű iratra sikerült rátalálni, amelyről a másolatot készítette,²¹ és amelyet Károlyi Árpád is átvett. A Károlyi-féle szöveg második része (1605. november 29-től) a 254. számú kódexben található, amely azonban már nem lelhető fel a bécsi levéltárban, a Magyarországnak kiszolgáltatott iratok között van.

Jelen publikáció keretein belül el kell tekintenem attól, hogy a szóban forgó iratokat alapos filológiai vizsgálat alá vonjam, a forrás közlése mellett csak néhány, fontosnak és alapvetőnek vélt megállapítás kiemelésére vállalkozhatom. Megjegyzendő, hogy az említet-tekre tekintettel most a Károlyi-féle, latin nyelven közzétett szöveg(ek)re támaszkodom. Ez a szöveg nagy hasonlóságot mutat az alább közölt magyar nyelvű irattal, egészen bizonyos, hogy szoros kapcsolat van közöttük, ugyanakkor több ponton is tetten érhető az eltérés. Szembetűnő a különbség a szerkezeti felépítés és a terjedelem tekintetében. A magyar nyelvű irat hosszabb, míg hangvétele személyesebb. A latin nyelvű szöveg rövidebb, például Bocskai István feltételeinek ismertetése szikárabb, ráadásul a szövegből hiányoznak bizonyos elemek, inkább szerkesztett szöveg képét mutatja azon túlmenően is, hogy a Károlyi Árpád által közölt forrás – mint fentebb utaltam rá – kompilált. A jelenlegi ismere-teim

¹⁷ *Erdélyi* 1909–1942. 131–134.

¹⁸ Bocskai István feltételeit magyar nyelven: MOE XI. 437–445., latin nyelven: ÖStA HHStA UA AA Fasc. 148. Konv. B. fol. 81r–95v.

¹⁹ Forgách Zsigmond királyi főpohárnokmester, a Bocskai Istvánhoz küldött császári békebiztosok egyike, a Bocskai-felkeléssel mindvégig szembenálló, Habsburg-hú magyar főúr. *Nagy* 2005. 225.

²⁰ MOE XI. 447–457.

²¹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 149. Konv. A. fol. 111r–114v.

szerint a szóban forgó iratok egy közös ősrre vezethetők vissza, de elképzelhetőnek tartom elviekben azt, hogy az alább közreadott magyar nyelvű szöveg nemcsak, hogy közelebb áll, az eredeti irathoz, de arról készült másolat lehet. A forrás szerzőjének kilétére azonban egyik iratban sem találni utalást, az azonban bizonyos, hogy a gyűlésen személyesen résztvevő személy lehet.

A közlés általános elvei

A magyar nyelvű szövegek közlésére bár több szabályzat is készült, konszenzus máig nem alakult ki.²² Így a magyar nyelvű forrás közreadása a Lymbus által előírtak, valamint az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport által meghatározott elvek szerint történt.²³ Ennek megfelelően a forrásszöveg részben modernizált, hangalakkövető átíratát adom közre. A szöveg központozása (vesszők, pontok stb.) az értelemnek és a ma érvényes helyesírási szabályoknak megfelelően történt, akárcsak a szavak egybe- és különírása. Az átírás során a gördülékény olvasat és értelmezés érdekében az eredeti dokumentumokban előforduló elválasztások nincsenek jelölve. Az egyértelmű rövidítések külön jelzés nélkül kerültek feloldásra. A kis- és nagybetűk használata során a következetességre törekedve és a ma érvényes helyesírási szabályokhoz igazodva, nagy kezdőbetű csak a mondat elején és a tulajdonneveknél fordul elő. A személynevek, földrajzi helyek és a helynévből képzett melléknevek betűhív átírásban kerültek közlésre, modernizálás a ragok esetében történt. Egyes személynevek rövidített alakban szerepelnek a forrásban, ebben az esetben a rövidítést külön jelzés nélkül oldottam fel, és modernizált változatban adtam közre. A különleges karakterek minden esetben hangértéknek és a modern nyelvtani szabályoknak megfelelően lettek feloldva. A latin nyelvű szövegrészek, kifejezések esetében a humanista latin általános szabályait tekintettem mérvadónak, ugyanakkor a ragok esetében modernizálás figyelhető meg. Az irat sérülése miatt nem olvasható, illetve a szövegátíró által megfejthetetlen szövegrészeket [...] jelöléssel láttam el. Abban az esetben, amikor a szövegben egyértelmű, hogy a szóból véletlenül maradtak ki betűk, a szöveg értelmének és a ma érvényes helyesírási szabályoknak megfelelően pótlásra kerültek s [] között állnak.

²² Erre összefoglalóan l. *Bak* 2000. 91–137.

²³ A szabályzat összeállítói: Juhász Krisztina, Marton Gellért Ernő, Tóth Hajnalka.

Forrásközlés

Beszámoló az 1605. évi korponai gyűlésről
1605. november 26. – 1605. december 1.

BAR FCN, MS, KJ 427. fol. 43–49

[43r] 1605 esztendőbeli korponai tracta²⁴ a békességről Bocskai fejedelem²⁵ és Rudolphus császár²⁶ között, kiben a császár részéretől²⁷ Matyas herceg²⁸ felel és azután Forgács Sigmond.²⁹

Articulus³⁰ 1. Elsőben kívánja a magyar nemzet, hogy őfelsége³¹ minden várban, váraszon, falun és mindenütt egész Magyarországban szabad vallásában, hitiben megtartsa, és az Laios decretumában³² levő articullussal öszve kitöröltessék.

Felel Matyas herceg: mint ennek előtte, hogy császár őfelsége senkit szánt szándékkal hitiben meg nem háborított, most és ezután sem háborít, hanem kit-kit hitiben megtart.

Itt pro contrario³³ előadaték az Mátyás herceg parancsolatja, kiben azt parancsolta a császár nevében, hogy a kassai templum elvetessék a luteránusoktól.³⁴

2. Hogy az frigy magyar, német és török között egyszersmind lehessen, tractáltassék,³⁵ helye, napja praefigáltassék,³⁶ az hova bátorságosan az commissariusok³⁷ gyűlhessenek, interim arma succurrenti utrinque,³⁸ minthogy ilyen nagy dolog tractálásában bizonyos üdő kívántatik és hely, etc.

²⁴ Tracta (lat.) – ‘tárgyalás’.

²⁵ Bocskai István.

²⁶ II. Rudolf.

²⁷ Értsd: részétől.

²⁸ Mátyás főherceg.

²⁹ Forgách Zsigmond.

³⁰ Articulus (lat.) – ‘törvénycikkely’.

³¹ II. Rudolf.

³² II. Lajos (1506–1526), magyar (1516–1526) és cseh (1516–1526) király 1525. évi IV. decretuma, amely kimondja, hogy a lutheránusokat ki kell irtani az országból, az egyházi és világi személyeket szabadon fogják el és égessék meg. CJH I. 1899. 829–830.

³³ Pro contrario (lat.) – ‘ellenben’.

³⁴ A felső-magyarországi főkapitány, Giovanni Giacomo Barbiano, Belgiojoso grófjának vezetésével a katolikusok 1604. január 6-án elfoglalták a kassai Szent Erzsébet-templomot. Az eseményre részletesen l. *Lenç* 1917. 47–60.; J. *Újváry* 2006. 38–50.

³⁵ Tracto (lat.) – ‘tárgyaltassék’.

³⁶ Praefigo (lat.) – ‘kitűzessék’.

³⁷ Commissarius (lat.) – ‘megbízottak, biztosok’.

³⁸ „Interim arma succurrenti utrinque” (lat.) – „Ekközben a háborúkat támogató (ti. személyek vannak) mindkét oldalon”.

Matyás herceg: Az békesség meglegyen, és interim³⁹ a fegyver letetessék, de assecurálja⁴⁰ magát az ország, ha az békesség nem lehet az törökkel, mindazáltal az magyar nemzet el nem szakad az német nemzet mellől, fegyvert fog.

3. Ha valaha kívántatott Magyar Országban, most is kívántatik az országnak ilyen megromlott voltában, hogy őfelsége nándorispán⁴¹ által dirigálja⁴² Magyar Országot és ne externis habenis gubernálja⁴³ az magyaroknak régi és jó szokások szerinti.

Mattyás: Erről való tractátust halasztott őfelsége az következő gyűlésre, holott országával végez erről.

Ezben.

Az ország mégis kívánja, hogy ugyan nándorispán legyen, mert contrál,⁴⁴ hogy az idegen bírák miatt romlott meg az ország és az tertius articulus⁴⁵ tartassék az régi és jó szokás szerint és a decretum szerént.

4. Miért hogy minden országoknak koronájok magok között országokban tartozik, kívánjuk, hogy őfelsége az magyar korona Magyar Országban Poson⁴⁶ várában tartassék, és magyar urak bírjanak vele az régi királyoknak jó szokások és rendtartások szerént. Hogy penig Posonban tartassék, oka, mert Visegradon⁴⁷ nem lehet.

Mattyás: Az háború üdő miatt nem lehetett az, hogy a korona az országban tartatott volna, de őfelségének annak őrizésére oly gondja volt s vagyon is, hogy el nem vész, hanem megtartatik az, az magyar királyokra szállandó leszen, száraz helyen is tartatik.

[43v] Ebben az ország adhaereál⁴⁸ mégis az felső negyedik articulusához, et in eadem forma⁴⁹ kívánja, hogy legyen.

5. Miért hogy az kamara minden szabadságunknak és országnak törvényének megromlásának és veszedelmünknek fő fészke és fundamentuma⁵⁰ volt: kívánjuk, hogy in toto⁵¹ az kamara⁵² deleáltassék⁵³ és thesaurarius⁵⁴ legyen, ki az országnak jövedelmére és annak az ország hasznára való elköltésére gondja legyen, és számot adjon róla secundum decretum Ludovici Regis aliorumque Regum.⁵⁵

³⁹ Interim (lat.) – ‘*eközben*’.

⁴⁰ Assecuro (lat.) – ‘*biztosítja*’.

⁴¹ Értsd: nádor. A nádori méltóságra a középkorban l. *Ember* 1946. 25–28.; *Körmendy* 2009. 88. A tisztségre a 17. században l. *S. Lauter* 1993. 215–239.

⁴² Dirigo (lat.) – ‘*irányítsa*’.

⁴³ „*Externis habenis gubernálja*” (lat.) – „*Külföldi/idegen vezetés kormányozza*”.

⁴⁴ Contrare (lat.) – ‘*ellenkezi*’.

⁴⁵ „*Tertius articulus*” (lat.) – „*Harmadik törvénycikk*”.

⁴⁶ Pozsony (ma: Bratislava, SK).

⁴⁷ Visegrád (ma: Visegrád, H).

⁴⁸ Adhaereo (lat.) – ‘*ragaszkodik*’.

⁴⁹ „*Et in eadem forma*” (lat.) – „*És azon formában*”.

⁵⁰ Fundamen (lat.) – ‘*alapja*’.

⁵¹ „*In toto*” (lat.) – „*Teljesen, egészében*”.

⁵² Értsd: Magyar Kamara.

⁵³ Deleo (lat.) – ‘*eltöröltessék*’.

⁵⁴ Thesaurarius (lat.) – ‘*kincstartó*’.

⁵⁵ Helyesen: „*Secundum decretum Ludovici Regis aliorumque Regum*” (lat.) – „*II. Lajos király és más királyok rendelete szerint*”.

Mattyás: Az kamorában, ha mi fogyatkozás volt, megemendáltatja⁵⁶ császár és az abususokat⁵⁷ tolláltatja.⁵⁸

Magyar: Ebben mégis adhaereál az ország az ötödik, feljül megvitt articulushoz és kívánja azt is, hogy Zuhai püspök⁵⁹ és Nicolaus Michatius,⁶⁰ ki az ország törvényének rontója és az országnak árulója, megbüntessék iuxta istud decretum:⁶¹ valaki a királynak törvénye ellen tanácsot ad, áruló legyen és az régi nicolaktól⁶² megbüntettessék, legyenek exulok in perpetuum⁶³ az országon kívül, az ország kívánja.

6. Articulus: Hogy az püspököknek ecclesijaja⁶⁴ nincsen, az olyanoknak titularis⁶⁵ püspökségek ne legyen és secularis⁶⁶ dolgokban, az törvényben voxok⁶⁷ ne legyen, ne is visel-hessenek secularis tiszteket, hanem ők ne adózzanak, az fejedelmekért és községért, kik őket világi jövökkel⁶⁸ tartásák, táplálják.

Mattyás herceg: Az nem méltó kívánság, nem is méltó, hogy az régi szent királyok idejebeli szokás, holott akkor is az papi rend volt első, letetessék, hanem azok helyekbe, rendtartásokban megtartassanak, etc.

Ország: Ebben mégis adhaereál az ország elébbi kívánságához és kívánja, hogy mely püspököknek ecclesijaja nincsen, letetessék és őfelsége országa híre nélkül szabad városokat csináljon, mint Szentgyeörgyöt,⁶⁹ Bazint,⁷⁰ erre is de facto⁷¹ assecurálja magát a császár.

7. Articulus: Hogy a szent szék letetessék és in titularis püspököknek tanácsában men[e]teli a törvényben voxok ne lehessen, mert contrál, hogy némely püspökök, avagy prépost proper pluralitatem reum⁷² ültenek az tanácsban, ki nem nézvén az sem jó lelkiismeretet, sem az ország törvényét, kevés ajándékért országunk törvényét és szabadságunk

⁵⁶ Emendo (lat.) – *'helyreigazíttatja'*.

⁵⁷ Abusus (lat.) – *'jogtalan eljárásokat'*.

⁵⁸ Tollo (lat.) – *'megszünteti'*.

⁵⁹ Szuhay Miklós Gömör vármegyei nemesi családból származott, majd egyházi pályára lépett. Előbb váci püspök (1594–1598), majd a Magyar Kamara elnöke, egri püspök és Heves vármegye főispánja (1596–1607). *Fallenbüchl* 2002. 316.

⁶⁰ Migazzi Miklós nagyváradi püspök, járszói prépost és a Szepesi Kamara elnöke (1600–1604). Kassa elfoglalása (1604) után Bocskai István emberei fogságba vetették, kiszabadulása után Lengyelországba ment, ahol meghalt. Uo. 199.

⁶¹ „Iuxta istud decretum” (lat.) – „A törvény szerint”.

⁶² Valószínűleg másolási hiba történt és a „regnicolák” mint „országglakók” szó szerepelt az eredetiben.

⁶³ „Exulok in perpetuum” (lat.) – „Száműzöttek örökre”.

⁶⁴ Ecclesia (lat.) – *'egyháza'*.

⁶⁵ Értsd: címzetes.

⁶⁶ Secularis (lat.) – *'világi'*.

⁶⁷ Vox (lat.) – *'nyilatkozatuk, szavuk'*.

⁶⁸ Értsd: javakkal.

⁶⁹ Szentgyörgy (ma: Svätý Jur, SK). A II. Miksa idején zálogba vett Szentgyörgy és Bazin mezőváros idő előtt ki akarta magát váltani, amit a kincstár támogatott, a zálogbirtokos Illésházy István azonban igyekezett ezt megakadályozni. Ez az uralkodóval való szembenállás hűtlenségi perének jogalapját képezte. Erre részletesen I. *Károlyi* 1883.

⁷⁰ Bazin (ma: Pezínok, SK).

⁷¹ „De factó” (lat.) – „Ténylegesen”.

⁷² „Proper pluralitatem reum” (lat.) – „A dolgok többsége miatt”.

ellen való voxot mondott. Azért oly causakat⁷³ dirigáltak, kik nem az érsekeket illették, bírák is ő magok voltak részek⁷⁴ is aszerént magok, kik per fas et nefas⁷⁵ ítélék és törvényt tettek akármely dologban is, ha nem az ő székeket illette is. Azért kívánjuk, hogy deleáltassék. Ebben az ország utolszor adhaereál a Laszlo király decretumanak 37. titulushoz.⁷⁶

Mattyás herceg: ott szent szék és a secularis törvények különböznek azért, hogy mire antiquo⁷⁷ a szent székig meglegyen.

[44r] Ország: Ebben adhaereál az ország elébbi kívánságához, avagy in futura diaeta⁷⁸ az ország végezzen róla minemű causakat kellessék az szent széknek indicálni,⁷⁹ s mit nem.

8. Articulus: Hogy a jezsuiták kimenjenek az országból kívánjuk azt is, mert Erdelt⁸⁰ is azok fordíták fel hamisságokból és fundamentumi minden háborúknak.

Mattyás herceg: in futura diaeta szólhatni arról.

Ország: Ebben az ország adhaereál elébbi kívánságához, hogy a jezsuiták, kik minden észvesztésnek fundamentumi, propter inquietudinem eorum⁸¹ Erdely is felfordulna, kimenjenek Magyar Országból.

9. Articulus: Hogy magyarrá lött idegen nemzet harmad ízig Magyar Országban tisztet ne viselhessen, és akármely idegen nemzet is, kívánjuk, és az vitézlő rend is magyar legyen.

Mattyás herceg: Nem méltó, mert azok is hittel kötelesek az Magyar Ország törvényének oltalmazására és idegen nemzet is fizetett az országbeli végekben, az vitézlő rendek azok is megvonják az fizetésből is magokat és káros lenne az országnak.

Ország: Ebben az ország mégis adhaereál az felső kívánsághoz. Nem is tudja az ország, hogy az idegen nemzet nem fizetett, de magyart, mert ha a magyar Magyar Országot nem oltalmazta volna, magát kellett volna oltalmazni, mint Magyar Ország is azért oltalmazta Görög Országot és Rác Országot, idegen nemzetet penig egyéb helyen is és országokban is veszték be, de semmi tiszttel nem látjuk, mint példa minékünk lengyel és Nemeth Ország és egyéb idegen országok. Kívánjuk azért, hogy magyar legyen a várbeli kapitán és az vitézlő rend is magyar legyen. Az tiszteteket is őfelsége ne ossza csak pápista⁸² rendnek, hanem indifferent⁸³ evangélikusnak is egyenlőképpen. Erre őfelsége assecuralja magát, kívánjuk.

10. Articulus: Hogy őfelsége Magyar Országot magyar tanácsi által dirigálja és ne idegen nemzet által, aki a Magyar Ország törvényit nem érti, sem tudja, sem olvassa, és idegen nemzet végházat ne bírjon, kívánjuk.

Mattyás herceg: Hogy magyar nemzet tanácsi által dirigáltassék az ország, méltó, de hogy az idegen nemzet kivetessék, ki sok jóval volt Magyar Orzágnak háborúiban, nem

⁷³ Causa (lat.) – 'okokat'.

⁷⁴ Bizonytalan olvasat.

⁷⁵ „Per fas et nefas” (lat.) – „Minden úton-módon”.

⁷⁶ Utalás II. Ulászló (1456–1516), magyar (1490–1516) és cseh (1471–1516) király 1495. évi 37. törvénycikkére.

⁷⁷ Antiquo (lat.) – 'régii állapotban meghagy'.

⁷⁸ „In futura diaeta” (lat.) – „A következő országgyűlésen”.

⁷⁹ Indico (lat.) – 'bejelenteni, kihirdetni'.

⁸⁰ Erdélyi Fejedelemség.

⁸¹ „Propter inquietudinem eorum” (lat.) – „Azoknak nyugtalansága/lázítása miatt”.

⁸² Értsd: római katolikus.

⁸³ Indifferent (lat.) – 'válogatás nélkül'.

méltó, mert azok is vitézek és hadban is mellettek voltak, sok millió pénzt is költöttek el Magyar Országért.

Ország: Ebben adhaereál az ország elébbi kívánságához, és hogy vitézek nem voltak az idegen nemzet közül is, nem mondják azt, de hogy idegen tanáccsal bírassék, ki az ország törvényét nem érti, nem méltó, és hogy az végekben idegen nemzet legyen a kapitány, nem akarjuk. Ki mint a magyarok kirekesztettek a várakból is, hanem az erősségekben magyar kapitányok legyenek és vitézlő rend is, kívánjuk őfelségétől.

[44v] 11. Articulus: Hogy császár urunk⁸⁴ ma személyében gyűlésünkben⁸⁵ jelen legyen, kívánjuk országu.

Mattyás herceg: Sok dolgai miatt császárnak, őfelségének jelenléte nem lehetne, de mindazáltal Mattyas herceg urunk és több atyafiai ott úgy dirigálhatja az országot, hogy vétek nem esik, kiért Matyas herceg urunk külön gratiarum actiot⁸⁶ várhatott volna, panaszkodott is róla.

Ország: Ebben az ország adhaereál elébbi kívánságához, és kérjük őfelségét, lásson meg bennünket és hilari voltu exhillaret nos.⁸⁷ Nem tagadjuk, Matyas herceg urunknak is hadakban mellettünk való forgolódását és hogy gyűlésünkben is nem volt volna, kit akkor is köszöntünk s mostan is köszönünk, meg is szolgáljuk, ez országunk romlott állapotjában remunerálták⁸⁸ is őfelségének. Documentum,⁸⁹ hogy őfelségének plena autoritasa⁹⁰ nem volt, panasznunknak tollerátása és abban való választételére csak egy szamar⁹¹ is contrál, üresen kellett alájönnünk válasz nélkül, hanem hogy palatinus⁹² legyen gyűlésünkben, kívánjuk a plena autoritate, kiről in futura diaeta végezzük, ki legyen az magyar palatinus.

12. Articulus: Akik őfelsége ellen vétettek, azok iuridice convincaltatván⁹³ büntessék vagy gyűlésben vagy octaván,⁹⁴ és akinek őfelsége jószágokat elvötte, visszaadja.

Mattyás: Méltó és igaz kívánság, hogy akik őfelsége ellen vétettek iuris passu convincaltatván⁹⁵ büntetessenek, kik gyűlésben vagy octaván revideáltassanak.⁹⁶ Hogy penig valakinek őfelsége jószágát elvötte volna, arról, hogy törvénytelen vetetett volna el, nem emlékezik.

Ország: Az ország adhaereál elébbi kívánságának, Magyar Ország szabadsága első az, hogy senki nihi citatus fuerit, neque comparere neque respondere teneatur et nisi iuridice

⁸⁴ II. Rudolf.

⁸⁵ Korponai országos gyűlés (1605. november–december).

⁸⁶ „Gratiarum actio?” (lat.) – „Hálaadás?”.

⁸⁷ „Hilari voltu exhillaret nos?” (lat.) – „Vidám tekintettel örvendeztessen meg bennünket?”.

⁸⁸ Remunero (lat.) – ‘miszajizették’.

⁸⁹ Documentum (lat.) – ‘intő példa’.

⁹⁰ „Plena autoritasa?” (lat.) – „Teljes felbatalmazása?”.

⁹¹ Bizonytalan olvasat.

⁹² Értsd: nádor.

⁹³ „Iuridice convincaltatván?” (lat.) – „Jogilag bizonyítottatván?”.

⁹⁴ Octava – a hónap nyolcadik napja, egy ünnep nyolcada (az azt követő hét), illetve az arra eső törvénykezési időszak (kezdeté). *Tusor* 2015. 467.

⁹⁵ „Iuris passu convincaltatván?” (lat.) – „Jogi lépést bizonyítottatván?”.

⁹⁶ Revideo (lat.) – ‘felülvizsgáltassanak’.

commendatus puniatur.⁹⁷ Hogy a pristina libertas⁹⁸ megtartassék, supplicálunk⁹⁹ őfelségének és hogy kinek jószágát elvőtte, megadassék, kik sokan vadnak ilyenek, kik törvény nélkül megrontottak: asszonyoknak jószágát, marháját őfelsége törvénye elvette, Szabo Ferencz,¹⁰⁰ Magocsi Ferencz¹⁰¹ uramtól és Homonnai Balint¹⁰² uramtól is, végre m[...]¹⁰³ szintén elveszik vala Regác¹⁰⁴ várát az kamorások eddig elvették volna. Az Dersfi uraméknak¹⁰⁵ Zolyom¹⁰⁶ várát és Dombránát¹⁰⁷ conferálván¹⁰⁸ 70 forintban, még meg nem adák most is pénzek v[...]tok¹⁰⁹ odavagyon. Banfi Dienest¹¹⁰ Barbianus¹¹¹ megfogá és tizennégyezer forinton változék ki ok nélkül.¹¹² Az cassai¹¹³ városnak is minden ok nélkül, ki korona jószágga, minden faluit, majorságait elvette vala és többi országunk törvénye és szabadságunk ellen, kiket hogy császár őfelsége visszaadjon, assecurálja magát, és ezután afféle insidentia¹¹⁴ ne legyenek, kívánja.

[45r] 13. Articulus: Hogy soha senkit ez mostani insurrectiojért¹¹⁵ császár őfelsége sem titkon, sem nyilván, sem személyében, sem marhájában meg nem bánt és érte bosszút nem áll, sufficienter¹¹⁶ assecurálja magát, kívánjuk.

Mattyás: Ha ennek utána hívek lesznek, és az hűségre megesküsznek, országul megkegyelmez az császár.

Ország: Ebben az ország adhaereál előbbi kívánságának. Nem is látja útját, miért kérne kegyelmet az ország, holott országunk törvényében írva vagyon pars [prima] titulus 9.¹¹⁷ Hogyha penig az szabadságnak rendit a fejedelem országában meg nem tartja, szabad le-

⁹⁷ „*Nibi citatus fuerit, neque comparere neque respondere teneatur et nisi iuridice commendatus puniatur*” (lat.) – „*Hacsak nem volt beidéztve, sem szembesíteni, sem a kikérdésézés miatt senkit se lehessen fogva tartani, hacsak nem bíróság batározta el a büntetését*”.

⁹⁸ „*Pristina libertas*” (lat.) – „*Korábbi szabadság*”.

⁹⁹ *Supplico* (lat.) – ‘*kériünk*’.

¹⁰⁰ Valószínűleg névrontás történt és a szóban forgó személy Szabó György kassai polgár. Vö: Papp 2014. 150.

¹⁰¹ Mágócsy Ferenc.

¹⁰² Homonnai Drugeth Bálint.

¹⁰³ Bizonytalan olvasat.

¹⁰⁴ Regéc (ma: Regéc, H).

¹⁰⁵ Dersffy Miklós Hont vármegye főispánja és Dersffy Ferenc 1594-ben főpohárnok-mester és Sáros vármegye alispánja. 1606-ban Zólyom és Dobronya visszaadására kötelezték. Nagy I. 287.

¹⁰⁶ Zólyom (ma: Zvolen, SK).

¹⁰⁷ Dobronya (ma: Dobrá Niva, SK).

¹⁰⁸ *Conferoo* (lat.) – ‘*adományozván*’.

¹⁰⁹ A betűk nem látszódnak az iraton.

¹¹⁰ Bánffy Dénes Bocskai István unokaöccse.

¹¹¹ Giovanni Giacomo Barbiano.

¹¹² A jogsértett magyar előkelőkről a propagandairatokban is található néhány személy, de azokban nincs megemlítve Mágócsy Ferenc, valamint Dersffy Miklós és Ferenc. Vö: Papp 2014. 150.

¹¹³ Kassa (ma: Košice, SK).

¹¹⁴ *Insideo* (lat.) – ‘*foglalások, megszállások*’.

¹¹⁵ *Insurrectio* (lat.) – ‘*felkelésért*’.

¹¹⁶ *Sufficienter* (lat.) – ‘*elegendően, elégségesen*’.

¹¹⁷ Utalás az Aranybulla záradékára és Werbőczy István Hármaskönyv (Tripartitum) I. rész 9. cím 6. §-ra.

gyen resistálni¹¹⁸ ellene, mi pengig országunk szabadságát akartuk s akarjuk stabilálni,¹¹⁹ és az okon, hogy támadásunkért őfelsége senkit meg nem büntet, assecurálja magát, akarjuk, mert mi szabadságunkban bántattunk vala meg.

14. Articulus. Bocskai: Hogy akinek mit donáltam¹²⁰ és kiket megnemesítettem, azokat pro rato et firmo acceptálja¹²¹ őfelsége és confirmálja,¹²² kívánom magam nevem alatt.

Mattyas: Nem méltó és igazság sem mutatja, mert a donatiok illegitime emanáltattak,¹²³ és ennek előtte is efféle donatiok,¹²⁴ adományok megemendáltattanak,¹²⁵ az régi királyok idejében is: mint Ferdinandy¹²⁶ idejében is Janos király¹²⁷ donatioi.

Ország: Az ország adhaereál elébbi kívánságához, kiről való derekas tractátust halasztott a következő gyűlésre.

15. Articulus: Restálnak¹²⁸ olyak is, kikre császár őfelsége megesküdt, és nem protestálja¹²⁹ az magyarok szabadságában és az országok törvényében, ki-kit ezután protestáljon őfelsége, kívánjuk.

Mattyás: Azok micsoda articulusok legyenek, császár őfelsége nem emlékezik róla, ezután kész őfelsége a magyarokat szabadságokban megtartani.

Ország: Ebben az ország adhaereál elébbi kívánságához, és meg is mutatják az regnicolák¹³⁰ őfelségének országok törvénye ellen és szabadságok ellen való cselekedetét. Mint Lipchet¹³¹ őfelsége lengyeleknek adá, Murát¹³² nemeseknek adá, Banfi Dienesnek¹³³ jószágát elvéve és kassai mustra mesternek adá és többeket, afféléket, német, olasz és idegen nemzetbeli tanácsal bírta Magyar Országot. Akármi panasziokra és supplicatiókra¹³⁴ is soha magyar tanácsi által válaszunk nem lött, hanem Persiust¹³⁵ és Pelriust¹³⁶ nagy ajándék által kellett futnunk, ajándék nélkül szemben sem lehetünk velek, kik Magyar Országban törvént sem tudtak, sem olvastanak. Szent Györgyöt,¹³⁷ Bazint¹³⁸ német poroknak adá,

¹¹⁸ Resisto (lat.) – ‘ellenállni, szegülni’.

¹¹⁹ Stabilio (lat.) – ‘fenntartani’.

¹²⁰ Dono (lat.) – ‘adományoztam’.

¹²¹ „Pro rato et firmo acceptálja” (lat.) – „Érvényesnek és megerősítettnek fogadja el”.

¹²² Confirmo (lat.) – ‘erősítse meg’.

¹²³ „Donatiok illegitime emanáltattak” (lat.) – „Az adományok törvénytelenül adattak”.

¹²⁴ Donatio (lat.) – ‘adományok’.

¹²⁵ Emendo (lat.) – ‘kijavítottattanak’.

¹²⁶ I. Ferdinánd (1503–1564), német-római császár (1556–1564), magyar (1526–1564) és cseh (1526–1564) király.

¹²⁷ I. János (1487–1540), magyar (1526–1540) király.

¹²⁸ Resto (lat.) – ‘hátra vannak még’.

¹²⁹ Protestor (lat.) – ‘tiltakozók’.

¹³⁰ Regnicola (lat.) – ‘országlakók’.

¹³¹ Lipcse (ma: Липча [Lipcsa], UA).

¹³² Murány (ma: Muráň, SK).

¹³³ Bánffy Dénes.

¹³⁴ Supplicatio (lat.) – ‘könyörgésiinkere’.

¹³⁵ Egyelőre ismeretlen személy.

¹³⁶ Poltius János a prágai udvar kamarai előadó-titkára. MOE XI. 355.

¹³⁷ Szentgyörgy.

¹³⁸ Bazin.

Zolyomot,¹³⁹ Dobravinát¹⁴⁰ olaszonak adta vala őfelsége, az végházakban német és olasz kapitánok voltak. Huztot¹⁴¹ őfelsége olasznak adta vala. [45v] Cassán¹⁴² német és olasz nemzetből való generálisok voltak úgy annyira, hogy az magyar nemzet letétt vala, és a magyar vitézlő rendnek semmi becsületek nem vala, és csak nem rabok valánk, noha országunk törvénye azt tartotta, hogy bona externis nationibus ne conserventur.¹⁴³ Kívánjuk azért, hogy őfelsége Magyar Országot, magyar tanácsi által dirigálja, az végekben is magyar kapitányok legyenek, és magyar generális legyen országunkban, kire őfelsége assecurálja magát. In particulari diaeta Korponaiensi actum die 26 Novembris 1605.¹⁴⁴

Ezekekről való tractátusbeli időnek, napnak és helynek elvégezésére követségben választotta az ország die praefato¹⁴⁵ Becsbe Mátyás herceg urunkhoz, Illyeshazi István¹⁴⁶ uramat, Mladalvit Peter¹⁴⁷ deák urammal együtt.

Ezeknek utána die 27 Novembris az országtól elvégeztetett és ide fel megíratott articulosokat vévén az római császár őfelsége követének Forgacs Sigmond¹⁴⁸ uramnak articulatum¹⁴⁹ az mint magát resolválja¹⁵⁰ az articulosokra, summatim¹⁵¹ így következnek.

1. Articulus: Hogy mindenek az religioban¹⁵² szép lelkiismeretire lehessen és az articulosok az decretumból kitéröltsenek, (ut lutherani comburantur),¹⁵³ mint az 1604 eszteni-dei, articulussal¹⁵⁴ az ország kívánja őfelségétől.

Sigismundi Forgács resolutio:¹⁵⁵ Megengedi császár őfelsége és assecurálja magát ad futuram diaetam halasztja.

Ország erre felel: De facto assecurálja magát őfelsége és az articulosok is de facto cessaltassanak.¹⁵⁶

2. Articulus: Az frigy magyar, német és törökkel egyszersmind legyen mostani fejedelmünk tractáltatván.

¹³⁹ Zólyom.

¹⁴⁰ Dobronya.

¹⁴¹ Huszt (ma: Хуст, UA).

¹⁴² Kassa.

¹⁴³ „Bona externis nationibus ne conserventur” (lat.) – „Vagyont/adományt külföldi nemzetből származók ne tartsanak sértetlenül”.

¹⁴⁴ „In particulari diaeta Korponaiensi actum die 26 Novembris 1605” (lat.) – „Korponai részgyűlésen, 1605. november 26-án”.

¹⁴⁵ „Die praefato” (lat.) – „Az említett napon”.

¹⁴⁶ Illésházy István.

¹⁴⁷ Mladossevith-Horváth Péter, Bocskai István egyik megbízottja a bécsi béketárgyalás folyamán.

¹⁴⁸ Forgách Zsigmond.

¹⁴⁹ Articulatim (lat.) – ‘darabonként, tagolva’.

¹⁵⁰ Resolvo (lat.) – ‘elhatározzuk’.

¹⁵¹ Summatim (lat.) – ‘röviden, vázlatosan’.

¹⁵² Religio (lat.) – ‘hitben’.

¹⁵³ „Ut lutherani comburantur” (lat.) – „Hogy a lutheránusokat megégessék”.

¹⁵⁴ 1604. évi 22. articulus. Az utólag betoldott törvénycikk megtiltja a vallásüggyel kapcsolatos kérdések tárgyalását az országgyűlésen.

¹⁵⁵ Resolutio (lat.) – ‘határozat’.

¹⁵⁶ „De facto cessaltassanak” (lat.) – „Ténylegesen végbe menjenek”.

Sigmond Forgách: Császár őfelsége megengedte, hogy Bocskai István urunk tractálja a frigyét, kinek nap és hely praefigáltassék,¹⁵⁷ az hova utraque¹⁵⁸ bátorságosan gyűlhessenek, kinek a töröktől plenipotencia¹⁵⁹ engedtetett tractálására.

Ország: Ennek az ország cedált¹⁶⁰ elébbi postulatioja¹⁶¹ szerint.

3. Articulus: Nándorispán legyen az régi jó szokás szerint.

Sigmond Forgách: Erről való tractátust császár őfelsége halasztja, a következő gyűlésre.

Ország: Ebben az ország elébbi postulatiojához adhaereál és kívánja hogy, őfelsége a gyűlésre ne halassza, hanem az nándorispán meglegyen, kit az ország válasszon more divoum antiquorum Regnorum Decreti.¹⁶²

[46r] 4. Articulus: Az korona Magyar Országban tartassék és magyar urak bírjanak vele, more antiquorum.¹⁶³

Sigmond Forgách: Az üdőnek háború volta miatt békességesebb helyen nem tarthatta a császár ahol ott most vagyon és gondját is viseli őfelsége.

Ország: Az ország elébbi postulatioja szerint kívánja, hogy Posonban tartassék és magyar urak bírjanak vele, more antiquorum.

5. Articulus: kamora ne legyen, hanem thesaurarius more antiquorum, az ország kívánja.

Sigmond Forgách: Császár őfelsége megengedte thesaurarius legyen az ország jövedelmének percipiálására.¹⁶⁴ Az contributióknak¹⁶⁵ penig exigálására¹⁶⁶ s percipiálására az ország válasszon perceptort.¹⁶⁷

Ország: Ebben az ország azt kívánja, hogy a bányák jövedelme és egyéb minden proventusok¹⁶⁸ és contributio percipiálásának egy thesaurarius és perceptora legyen, és a két püspökök, Zuhai¹⁶⁹ és Michatius¹⁷⁰ exulok legyenek, az országban ne lakjanak.

6. Articulus: Hogy ennyi számú püspökök, mint ennek előtte principe intitularis¹⁷¹ püspökök ne legyenek és voxok se lehessen a tanácsban.

Sigmond Forgách: Őfelsége csak annyi számút tart, kit becsületesen költséggel felér őfelsége, és annyi számút, mint ennek előtte.

Ország: Az ország azt kívánja, hogy az kinek ecclesiaja nincsen, letetessék. Secularis tisztet se viselhessenek, voxok se lehessen az tanácsban az intitularis és ecclesia nélkül való püspököknek.

7. Articulus: A szent szék letetessék, az ország kívánja.

¹⁵⁷ Praefigo (lat.) – 'kitűzessék'.

¹⁵⁸ Utraque (lat.) – 'mindkét oldalról'.

¹⁵⁹ Plenipotencia (lat.) – 'felhatalmazás'.

¹⁶⁰ Cedo (lat.) – 'engedett'.

¹⁶¹ Postulatio (lat.) – 'igénye, követelése'.

¹⁶² „More dñum antiquor Rege Decreti” (lat.) – „Régi isteni királyságok törvényi szokása szerint”.

¹⁶³ „More antiquor” (lat.) – „Régi szokás szerint”.

¹⁶⁴ Percipio (lat.) – 'beszédésére, gyűjtésére'.

¹⁶⁵ Contributio (lat.) – 'adónak'.

¹⁶⁶ Exigo (lat.) – 'beszédésére'.

¹⁶⁷ Perceptor (lat.) – 'beszédő, behajtó'.

¹⁶⁸ Proventus (lat.) – 'termés, jövedelem'.

¹⁶⁹ Szuhay Miklós.

¹⁷⁰ Migazzi Miklós.

¹⁷¹ „Principe intitularis” (lat.) – „Uralkodó által kinevezve”.

Sigmond Forgách: Császár őfelsége in futura diaeta végez arról országával.

Ország: Az ország adhaereál elébbi postulatijához és az dézsmának discutiálásában,¹⁷² hogy az Laszlo király decretumanak 37. titulusa¹⁷³ observáltassék,¹⁷⁴ holott nem vicarius¹⁷⁵ vagy püspök indicálja¹⁷⁶ az dézsmát, hanem az comitatus,¹⁷⁷ holott az dézsmáról való vil-longás vagyon.

8. Articulus: Az jezsuiták az országból kimenjenek.

Sigmond Forgách: Erről császár őfelsége in futura diaeta országával végez.

Ország: Az ország adhaereál elébbi kívánságához, és nem akarja, hogy az országban jezsuiták tartassanak.

9. Articulus: Idegen nemzet az országban tisztet ne bírjon, s ne viseljen, és a magyarrá letteket is harmad ízig.

Sigmond Forgách: Nem méltó, hogy az idegen nemzet kirekesztessék, holott hittel köteles az magyarok törvényének, szabadságának oltalmára, és az végekben, hadakban, sok millió pénz is költötenek az idegenek a magyar nemzet oltalmára és megvonnák azok is magokat.

[46v] Ország: Ebben az ország adhaereál elébbi postulatijához, holott őfelsége egyéb országiban a magyaroknak tisztet nem ad se most, itt is akképpen cselekedjék őfelsége, az ország supplicál.

10. Articulus: Hogy a végházakban magyar vitézlő rend legyen, és országát is őfelsége magyar tanács által dirigálja.

Sigmond Forgách: Reméni őfelsége, az ország kívánsága szerint cselekedik ebben.

Ország: Ebben az ország adhaereál mégis elébbi postulatijához. Ratio:¹⁷⁸ 1. Mert őfelsége elég vitézlő magyar rendet talál. 2. Securiusában¹⁷⁹ lehet őfelsége a végházak oltalmában, mert sok végházakat az idegen nemzet adott kézben, mint Győrt,¹⁸⁰ Kanisát,¹⁸¹ Papat,¹⁸² Hatvant,¹⁸³ Egret,¹⁸⁴ Eztergomot,¹⁸⁵ es Misegradott.¹⁸⁶ 3. Mert kevesebb költség is megyen reájok, hogy sem mint az idegen nemzetre. 4. Constál,¹⁸⁷ hogy valamely végházban idegen nemzet volt az országban, az idegen nemzetre a török inkább reá sietett és siet. 5. Az mely végházban sokféle nemzet volt, s vagyon is hasonlós hamarébb lött közöttök, veszedeleme és így magyar tanácsok és magyar vitézlő rend legyen az országban. Az ország supplicál mégis ebben ellen ne tartassék.

¹⁷² Discussio (lat.) – 'megvizsgálásban'.

¹⁷³ Utalás II. Ulászló 1495. évi 37. törvénycikkére.

¹⁷⁴ Observo (lat.) – 'megtartassék'.

¹⁷⁵ Vicarius (lat.) – 'helyettes'.

¹⁷⁶ Indico (lat.) – 'szabja meg'.

¹⁷⁷ Comitatus (lat.) – 'vármegye'.

¹⁷⁸ Ratio (lat.) – 'érv'.

¹⁷⁹ Securus (lat.) – 'biztonságban'.

¹⁸⁰ Győr (ma: Győr, H).

¹⁸¹ Kanizsa (ma: Kanizsa, H).

¹⁸² Pápa (ma: Pápa, H).

¹⁸³ Hatvan (ma: Hatvan, H).

¹⁸⁴ Eger (ma: Eger, H).

¹⁸⁵ Esztergom (ma: Esztergom, H).

¹⁸⁶ Visegrád (ma: Visegrád, H).

¹⁸⁷ Consto (lat.) – 'ismeretes, nyilvánvaló'.

11. Articulus: Személye szerint a császár lásson meg bennünket.

Sigmond Forgách: Őfelségének sok dolgai miatt nem lehetett, de azért becsületes atyafiát praefigálta őfelsége.

Ország: Ebben az ország adhaereál mégis elébbi kívánságához alioquin¹⁸⁸ palatinus legyen a gyűlésben kívánjuk.

12. Articulus: Ha kik vétetennek őfelsége ellen iuridice convictáltatván¹⁸⁹ büntetessenek vagy octaván vagy gyűlésben és elvött jószágok visszaadassék.

Sigmond Forgách: Megcselekedti őfelsége és in futura diaeta assecurálja magát és országgával végez róla.

Ország: Ebben az ország adhaereál elébbi postulatíójához, secundum Decreti Tripartiti pars [primus] titulus 9.¹⁹⁰ Nemo nisi citati et legitime convictus puniatur.¹⁹¹ Azért de facto assecurálja magát őfelsége.

13. Articulus: Ez mostani feltámadásért soha senkin sem személyében, sem marhájában, sem jószágában őfelsége bosszút nem áll.

Sigmond Forgách: Elébbi resolutióját iterálja¹⁹² őfelsége.

Ország: Ebben az ország adhaereál elébbi postulatíójához, nem is ismeri vétkét, hogy kegyelmét kívánná, holott expressa lex in decreto I. Ludovici Regis titulus 9.¹⁹³ Ha a király az országot szabadságában és törvényében nem tartja az ország resistálhat ellene. Mi pedig szabadságunk és országunk törvényének elrontásáért támadtunk fel méltán.

[47r] 14. Articulus: Az, mit kinek adott, donált őfelsége mostani fejedelmünk, pro rato et firmo acceptálja a császár.

Sigmond Forgách: Nem lehet, mert illegitime emanáltattak az donatiók, és affélék régente is cessáltattak, mint Ferdinandus idejében is Janos király donatioi.

Ország: Ebben az ország adhaereál elébbi végezéséhez.

15. Articulus: Vannak oly dolgok is, melyek őfelségétől cselekedettek országunk törvénye ellen és praestáltattak¹⁹⁴ törvényünk szerint.

Sigmond Forgách: Nem emlékezik a császár arról, micsodák voltak volna elébbi resolutioja szerint.

Ország: Ebben az ország adhaereál az elébbi feleletéhez és sufficienter megmutatják, miket cselekedett őfelsége országunk törvénye ellen, kik, hogy megadassanak és efféle insolentia¹⁹⁵ ezután ne legyenek, az ország mégis kívánja, assecurálja magát a császár őfelsége de facto, és ne a gyűlésre halassza.

Végezetre elvégezvén az feljül megírt articulusokat, az ország ultima Novembris¹⁹⁶ szólván egymás között, az harmadik articulusat akarják stabilizálni, hogy az nándorisván

¹⁸⁸ Alioqui (lat.) – 'valamiképpen'.

¹⁸⁹ „Iuridice convictáltatván” (lat.) – „Jogilag bizonyítottatván”.

¹⁹⁰ Werbőczy István Hármaskönyv (Tripartitum) 1. rész 9. cím 6. §-ra.

¹⁹¹ „Nemo nisi citati et legitime convictus puniatur” (lat.) – „Csak azok legyenek büntetve, akiket törvényesen elítéltek, hacsak nem voltak idézővé”.

¹⁹² Itero (lat.) – 'megismétli'.

¹⁹³ „Expressa lex in decreto I. Ludovicus Regis titulus 9.” (lat.) – „Ez a törvény világos I. Lajos király törvénykönyvének 9. cikkelye szerint”.

¹⁹⁴ Praesto (lat.) – 'elvégezték'.

¹⁹⁵ Insolentia (lat.) – 'szokatlanságok'.

¹⁹⁶ „Ultima Novembris” (lat.) – „November végén”.

ugyan ez mostani gyűlésben denomináltassék,¹⁹⁷ et in futura¹⁹⁸ csak confirmálja a császár, ha az frigy véghez megyen és az országnak német fejedelem alá kell jutni. Erről az ország között sok articulus lévén, noha ratiót is adva sokakban, hogy nem lehet mostan a denominálás, mert kinek köszönhetjük meg szolgálatját, ha nem urunknak, őfelségének, ki mi mellettünk életét, fáradságát, hűségét nem szánta, és őfelségét kell választanunk. Hogy lehet az, hogy az kardot sem tőtte le és a frigy sem ment végbe? Ezen nem alkhaván,¹⁹⁹ s voxot kérdvén az maior pars²⁰⁰ választá urunkat, denominális palatinusnak, kiről az ország izent is urunknak őfelségének. Urunk őfelsége hozzája való jó akaratját igen megköszöné, de a palatinusságot fel nem vőtte, meg sem veté, hanem hagyja, hogy csak maradjon in memoria statutum et ordinum,²⁰¹ és így marad végben a tracta.

Ezek felett urunk magáról és állapotja felől írt volt a császárnak, hogy ha már a jó békességnek véghez kell menni, meggondolja a császár őfelsége azt, hogy urunk őfelsége ez mostani insurrectionak²⁰² nem oka, és a Magyar Ország fejedelemségét magának semmiképpen felfuvalkodásból nem vindicálta,²⁰³ sem azért kardot nem kötött fel. Megemlékezik arról császár őfelsége, hogy mikor Sigmond fejedelem²⁰⁴ Erdelyből kiment, a fejedelemséget occupálhatta²⁰⁵ volna, és az ország is accepalta volna és kénálták is vele, de nem cselekedte. Mostan is azért az magyar nemzet országa törvényének megrontásáért, és szabadságának nem létért kötötte fel országa törvénye szerint a kardot, szabad akaratjok szerint választottuk fejedelm[e]nké.²⁰⁶ Hogy azért a császár őfelsége jól gondolkodjék, hogy urunknak őfelségénél [47v] oly contentálása²⁰⁷ legyen, kiből fejedelmi módra élélhessen és az keresztény országoknak is szolgálhasson, és az frigyét is az magyar, német és török között egyszersmind véghezvihesse, igyekezeti szerént az keresztény országok hasznára.

Ez kívánságára Matyas herceg a császár népében replicál²⁰⁸ ily formán: miért hogy Bocskai István az törökhöz kötte magát, és az jó alkalmatosságot, kivel immár közelítvén a törököket Magyar Országból kiűzhetjük vala, elveszté, ítilje meg. Ez világ kívánhatta ő fejedelemségét vagy nem, de hogy ebben a császár őfelsége kegyelmessége megtessék hozzája, legyen meg a békesség, és Erdelt úgy, mint Sigmond bírta az két várnak, Zatmarnak²⁰⁹ avagy Varadnak²¹⁰ egyikével azon várakhoz való jószágokkal csak bírja azon titulussal, amineművel Sigmond²¹¹ bírta és élt, de a magyar országi titulust letegye, és megesküdjék, hogy Erdelt Magyar Orszagtól el nem szakasztja, hanem a magyar koronához tartja. Ha fi-

¹⁹⁷ Denomino (lat.) – ‘megneveztessek’.

¹⁹⁸ „Et in futura” (lat.) – „És a jövőben”.

¹⁹⁹ Értsd: egyezvén. EMSzT I. 232–233.

²⁰⁰ „Maior pars” (lat.) – „Nagy rész”.

²⁰¹ Helyesen: „In memoria statutuum et ordinum” (lat.) – „A karok és rendek emlékeztetésben”.

²⁰² Insurrectio (lat.) – ‘felkelés’.

²⁰³ Vindico (lat.) – ‘követelte’.

²⁰⁴ Báthory Zsigmond (1572–1613) erdélyi fejedelem (1588–1594, 1594–1598, 1598–1599, 1601–1602).

²⁰⁵ Occupo (lat.) – ‘elfoglalhatta’.

²⁰⁶ Javítva erről: „fejedelmekke”, ami nyelvtanilag hibás alak.

²⁰⁷ Contendo (lat.) – ‘törekvése’.

²⁰⁸ Értsd: válaszol.

²⁰⁹ Szatmár (ma: Satu Mare, RO).

²¹⁰ Várad (ma: Nagyvárad, RO).

²¹¹ Báthory Zsigmond.

ai lesznek, haeresek²¹² legyenek Erdelyben, ha maradéki nem lesznek, tehát a magyar koronához az ország visszaszálljon, atyafiai is assecurálják magokat, hogy holta után semmi juszt az Erdelyi Fejedelemséghez nem praetendálnak,²¹³ és az minemű pénzt Bányán²¹⁴ veret, azon is egyfelől a császár pecsétü legyen, és esztendőnként magyar országgyűlésre követét bocsássa és Erdelytől esztendőnként bizonyos ajándékot küldjön.

Erre mit replicál az ország, először azt írom meg, és annak utána az békesség tractálásának rendit és kívánságát a császárnak Matthias herceg által mi legyen articulatim notabo.²¹⁵

Ultima Novembris az ország mikor deliberála²¹⁶ az nándorispánság felől, szóla ugyan akkor, de másodnapra id est ad primum Decembris²¹⁷ haladván az dolog, urunk őfelsége contentálásáról értvén és tudván azt, hogy teljességében Bastától²¹⁸ úgy elpusztított, rontatott és semmivé tétetett azonképpen Varad tartománya a császár erejétől az megszálláskor és Szakmár tartománya is a sok hajdúktól és Bastától, hogy mindezekből is egy úr úri formán el nem élhetne, és Erdely nem hogy hamar, de ennek utána ötven esztendővel is kevés épületet vehet. Azt is meggondolja császár őfelsége, hogy Bocskay István urunk őfelsége az török császárnak felette nagy kedvében vagyon és mind őfelségének s országának az frigy dolgában szolgálhat, használhat az tractálásban. Nem árt azért, ha őfelsége császár urunk az Felső Magyar Országot Erdely Országához szakasztja, [48r] Bocskai István urunknak őfelségének bírnia, és így Magyar Országban lakván urunk őfelsége többet szolgálhat császárnak, őfelségének és országának, így az országok sem szakadhatnak kétfelé, securus bis²¹⁹ lehet őfelsége császár urunknak hozzája való hűségében. Ezekre az ország kívánja, hogy császár accedáljon és assecurálja magát.

Immár mégis urunknak maga felől írásához képest Matyas herceg ír articulusokat de publica pace,²²⁰ mint legyen a császár őfelsége resolutioján kívül, melyek így következnek.²²¹

1. Az maga contentálásáról való választétele urunknak, mint ide fel praefigáltatott.

2. Az törökkel bár legyen a békesség, de mindenfelől az végekben irassanak, és bizonyos határok legyenek specificálva,²²² kire immár Matthiás herceg bizonyos commissariusokat is rendelt.

3. Az török várakhoz való pusztá faluk meg ne telepedjenek, se építtessenek, hanem azokból elfutott szegénységeknek más pusztá hely adassék megszállására.

4. Az csaták és háborúk minden felől meg tiltassanak.

5. Az áróseembereknek²²³ bizonyos letevő helyek legyen, holott marhájokat veluti ad locum depositionis²²⁴ vigyék, mind port, szerszámot és fegyvert minden artellariákhoz²²⁵ velek, mind magyar, német, török, sub nota perpetuus infidelitatis²²⁶ töröknek senki ne adjon.

²¹² Helyesen: heres (lat.) – 'örökösök'.

²¹³ Praetendo (lat.) – 'igényt tart'.

²¹⁴ Nagybánya (ma: Baia Mare, RO), Bocskai idejében az a pénzverés egyik színhelye.

²¹⁵ „Articulatim notabo” (lat.) – „Egyenként közölve”. A bekezdés a szövegben aláhúzva.

²¹⁶ Delibero (lat.) – 'határoz'.

²¹⁷ „Id est ad primum Decembris” (lat.) – „Vagyis december elsejébe”.

²¹⁸ Giorgio Basta (1544–1607) császári generális, majd tábornagy (1594–1607).

²¹⁹ „Securus bis” (lat.) – „Kétszeresen biztos”.

²²⁰ „De publica pace” (lat.) – „A nyilvános békéről”.

²²¹ A bekezdés a szövegben aláhúzva.

²²² Értsd: részletezve.

6. Canisát, Eztergamot, Egret, Lippat,²²⁷ Vilagos²²⁸ várát az török vissza adja, fejedelmünk megszerezze.

7. Hogy a békeszerzésben minden keresztény országok beírassanak és Hispaniának az frigylevelében hely hagyassék, míg ez frigy véghez megyen az hispaniai királlyal.²²⁹

8. Az frigy után fizetessen Erdelyből az töröknek az mostani állapotjában, az mint lehet az régi szokás szerént.

9. Havaselfölde,²³⁰ Moldova az magyar koronához hallgasson és tőle el ne szakadjon.

10. Az frigy véghez menvén, az hadak utrinque²³¹ elbocsáttassanak és az tatár ki menjen az országból totaliter.²³²

11. Hogy az törökkel urunk az ország között örök békességet szerezzen, avagy addig lévőtt, míg az két császár nemzet durál.²³³

Ez 11 articulusoknak, mint oda fel megvayon írva, az ország csak az elsőre replicált, és kívánta, hogy ha az frigy megleszen, urunk őfelsége fejedelmi módra contentáltassék az többire, mint maga személyében is írt az előtt maga felől, maga replicált is tanácsival. [48v] Accedál mégis egy dolog, mikoron az magyaroknak frigybeli kívánságokra a császár ő magát resolválván Forgacs Sigmond uramat alá bocsátotta volna Korponara,²³⁴ urbis²³⁵ Forgács úr azt proponálta,²³⁶ noha úgymond Novembernek 5dik napjáig volt az frigy, de ám legyen utolsó napjáig, addig az magyarok lássák, vagy az frigy leszen és jó békesség, vagy ha az nem lehet, az kard legyen mindkét félnek a kezében, mert a császár nagy kötelességgel tartja hadát, kiket messze országból gyűjtött egybe.

Ebben az ország adhaereál a császár őfelsége 17dik articulusához, hol az vayon írva omnes indiciae tractantur, arma utrinque sileant²³⁷ az indicianak²³⁸ peniglen (ki nagy dolog) tractálására nap és hely praefigáltassék, az hova per assecurationem²³⁹ mind német, magyar, török bátorságosan gyűlhessenek.

Itt immár izene az ország Forgács Uramnak, miképpen köti őnagysága oly röviden az kótélhez, holott a császár resolutioja ellenkezik az őnagysága szavával.

²²³ Értsd: kalmároknak, kereskedőknek. EMSzT I. 433. Eredeti javítás erről: „erősebbeknek”.

²²⁴ „*V eluti ad locum depositionis*” (lat.) – „*Mintegy megőrzési helyre*”.

²²⁵ Értsd: tüzésésghez.

²²⁶ „*Sub nota perpetuus infidelitatis*” (lat.) – „*Hosszú felsegértési per alá*”.

²²⁷ Lippa (ma: Lipova, RO).

²²⁸ Világos (ma: Şiria, RO).

²²⁹ III. Fülöp (1578–1621) spanyol király (1598–1621).

²³⁰ Havasalföld.

²³¹ Utrinque (lat.) – ‘*mindkét oldalról*’.

²³² Totus (lat.) – ‘*teljesen, egészen*’.

²³³ Duro (lat.) – ‘*megmarad*’.

²³⁴ Korpona (ma: Krupina, SK).

²³⁵ Urbis (lat.) – ‘*városnak*’.

²³⁶ Propono (lat.) – ‘*ígérte*’.

²³⁷ „*Omnes indicia tractantur, arma utrinque sileant*” (lat.) – „*Minden feladást tárgyaljanak meg és hagyjanak fel a háborúval*”.

²³⁸ Indicia (lat.) – ‘*fegyverszünet*’.

²³⁹ „*Per assecurationem*” (lat.) – „*Jóváhagyással*”.

Felelet: Az *resolutio in scriptis*²⁴⁰ nála volt, de hogy el akart indulni és felült szekerére, Matthias herceg szóval mondta azokat.

Mindazonáltal, hogy az frigy tractálásának napjának messzebb kell haladni, megengedi a császár ilyen *conditiokkal*,²⁴¹ mint *articulatim* ide fel előszámláltaték, kire az ország noha resolvál, de mindazonáltal a császár kívánságára való replicája az országnak marad fenn és kívánja az ország, hogy ad *festum visitationis beatae virginis Maria*²⁴² tetessék az frigy tractálásának terminusa.

Sigismundis Forgács: 1. Az törökkel való békeség micsoda *conditiokkal* legyen, az ország lássa és resolválja magát.

Responsum: Legyen az országnak gondja arra.

2. Az frigynek tractálása alatt az ország őkegyelmének percipiálására bizonyos ember választassék, ki percipiálja és számot is adjon róla.

Replica Statutumum: Az mely jövedelem császár őfelsége kezéhez megyen az *indicia tractálása* alatt, tartson őfelsége számot, ami ide való percipiálást nézi, arra ne viseljen, viseltetik itt szám arra, kevés számtartás kell hozzá.

3. Sigmond Forgách: Az törökkel való békesége a németnek, ha nem lehetne is az magyar nemzet el nem szakad az német mellől, ad *extremum vitae*.²⁴³

Felelet: Az békeség²⁴⁴ legyen egyszersmind, legyen az magyar és törökkel, az ország kívánja, el nem szakad a töröktől egyátaljában.

[49r] 4. Sigmond Forgách: Az bányák elpusztultak, szükség ahhoz tudós mesterek Becsből²⁴⁵ alá jöjjenek és megépítsék.

Felelet: Az bányák, kik őfelsége urunk hűsége alatt vannak kevesebb költséggel, jobban megépíttetnek, hogy sem mint azelőtt sokkal az kevesebb költségre több hasznot is adnak, tudnak az magyarok is ahhoz.

5. Sigmond Forgách: Az várak, kik alatt had tartazik, az *indicia* alatt őfelsége kezéhez bocsátassanak, kiket a császár éléssel, néppel, porral és golyóbyssal profontolhasson,²⁴⁶ mint Varad, Tokaj, Murán.

Felelet: Az várak, hogy őfelsége kezéhez bocsátassanak az ország megengedi, de hogy port, golyóbyssat, népet vigyen belé, nem engedtetik, hanem minden népnek élésre való profontot adat az ország pénzékért, azoknak akik benne vannak ő *conditione*, hogy ki ne járjonak és semmit be ne vigyenek, a várnak jószágával is semmit ne bírjanak az frigy végéig. Ha az frigy véghezmegyen jó, ahol nem, azon állapottal, mint most vagyon szoruljanak beléljök és legyen mostani állapottal császár keze benne.

6. Sigmond Forgách: Az kinek jószágok, marhájok az *disturbiumban*²⁴⁷ elvetetett, azoknak jószágok visszaadassék és marhájok is, ha kit fel találhatnak benne.

²⁴⁰ „*Resolutio in scriptis*” (lat.) – „*A határozat írásban*”.

²⁴¹ *Conditio* (lat.) – „*feltételekkel*”.

²⁴² „*Ad festum visitationis beatae virginis Maria*” (lat.) – „*Boldog Szűz Mária vizitációjának ünnepe*”.

²⁴³ „*Ad extremum vitae*” (lat.) – „*Élete végéig*”.

²⁴⁴ Javítva erről: „*vekeség*”.

²⁴⁵ Bécs.

²⁴⁶ Profont: katonai élelmiszer ellátmány. EMSZT X. 973–974.

²⁴⁷ Értsd: zavarban.

Felelet: Az két fél között valaki most valamit bír, bírja utrinque az indiciának végéig. Interim a minemű jószágát urunk hívei közül valóinak, valakinek más bírna, arról országgal végez őfelsége urunk.

7. Sigmond Forgács: Az frigy tractálásának helye és napja praefigáltassék, és a töröktől, azaz vezértől,²⁴⁸ budai pasától²⁴⁹ és végbeli atyáktól assecuratio adassék, az bátorságos járásra és indiciának tractálására. Interim az török várat ne szálljon et arma silent utrinque²⁵⁰ a császár is hadát elbocsássa.

Felelet: méltó, hogy mindezek meglegyenek az indiciának végéig.

8. Sigmond Forgách: Zombathból²⁵¹ a praesidium²⁵² kivetessék.

Felelet: Hogy praesidium ne legyen benne, nem méltó, annyi sem leszen benne, mint mostan, hanem csak az mennyire méltó.

Felhasznált irodalom

- Bak* 2000 *Bak Borbála*: A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései. Ajánlás a magyar nyelvű források közreadásához. *Fons*, 7. (2000) 1. sz. 91–137.
- Benda–Bocskai* 1992 *Benda Kálmán*. Bocskai István. Levelek. Bukarest–Budapest, 1992.
- CJH I. 1899 Corpus Juris Hungarici. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek. I. kötet. Fordította és jegyzetekkel ellátta: *dr. Kolosvári Sándor* és *dr. Óvári Kelemen*. Az 1000–1526. évi törvényeket magyarázatokkal és utalásokkal kíséri: *dr. Márkus Dezső*. Budapest, 1899.
- Csonka* 1988 Homonnai Drugeth Bálint naplója. Sajtó alá rendezte: *Csonka Ferenc*. In: Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Közreadja: *Csonka Ferenc–Szakály Ferenc*. Budapest, 1988. 99–145.
- Csonka–Szakály* 1988 Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Közreadja: *Csonka Ferenc–Szakály Ferenc*. Budapest, 1988.
- Ember* 1946 *Ember Győző*: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. Budapest, 1946.
- EMSzT I. Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. I. köt. Szerk.: *Szabó T. Attila*. Bukarest, 1975.
- EMSzT X. Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár. X. köt. Szerk.: *Szabó T. Attila*. Kolozsvár–Budapest, 2000.

²⁴⁸ Lala Mehmed török nagyvezér (1604–1606).

²⁴⁹ Kádizáde Ali pasa.

²⁵⁰ A fegyverek hallgassanak mindkét oldalon.

²⁵¹ Nagyszombat (ma: Trnava, SK).

²⁵² Praesidium (lat.) – ‘őrség’.

- EOE V. Erdélyi Országgyűlési Emlékek: Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae, V. k. Szerk.: *Szilágyi Sándor*. Budapest, 1879.
- Erdélyi* 1909–1942 Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület félszázados ünnepére (1859–1909). Szerk.: *Erdélyi Pál*. Kolozsvár, 1909–1942.
- Fallenbüchl* 2002 *Fallenbüchl Zoltán*: Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Budapest, 2002.
- J. Újváry* 2006 *J. Újváry Zsuzsanna*: Kassa és a Bocskai szabadságharc kezdete. *Confessio*, 30. (2006) 3. sz. 38–50.
- Jubász* 2011 *Jubász Krisztina*: A Bocskai felkelés okai. Bocskai István magyarországi (ország)gyűlései. *Szeged*, 23. (2011) 8–9. sz. 32–39.
- Jubász* 2012 *Jubász Krisztina*: Bocskai István erdélyi országgyűlései. *Belvedere Meridionale*, 24. (2012) 3. sz. 6–16.
- Károlyi* 1883 *Károlyi Árpád*: Illésházy István hűtlenségi pere. Budapest, 1883.
- Körmendy* 2009 Levéltári kézikönyv. Szerk.: *Körmendy Lajos*. Budapest, 2009.
- László* 2017 *László Andor*: Illésházy István csatlakozása Bocskaihoz (1605). *Történelmi Szemle*, 59. (2017) 3. sz. 379–398.
- Lencz* 1917 *Lencz Géza*: Der Aufstand Bocskays und der Wiener Friede. Eine Kirchenhistorische Studie. Debrecen, 1917. 47–60.
- MOE XI. Magyar Országgyűlési Emlékek. Monumenta Comititalia Regni Hungariae, XI. k. Szerk.: *Károlyi Árpád*. Budapest, 1899.
- Nagy* 2005 *Nagy László*: Iratok Bocskai István és kora történetéhez. Debrecen, 2005.
- Nagy* I. *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I. köt. Pest, 1858.
- Nagy* VII. *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal, VII. k. Pest, 1860.
- Pálffy* 1997 *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. *Történelmi Szemle*, 59. (1997) 2. sz. 257–288.
- Pálffy* 2010 *Pálffy Géza*: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Budapest, 2010.
- Papp* 2014 *Papp Sándor*: Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez. Budapest, 2014.
- Péter* 2008 *Péter Katalin*: Illésházy Istvánról. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica*, 13. (2008) 2. sz. 127–165.

- S. Lauter* 1993 *S. Lauter Éva*: A Palatinus Regni Hungariae a 17. században. In: Perlekedő évszázadok. Tanulmányok Für Lajos történész 60. születésnap-jára. Szerk. *Horn Ildikó*. Budapest, 1993. 215–239.
- Szilágyi* 1878 *Szilágyi Sándor*: Bocskay István és Illésházy István levelezése 1605 és 1606-ban. *Magyar Történelmi Tár*, 1. (1878) 1. sz. 1–84., 2. sz. 273–338., 3. sz. 577–652.
- Teszelszky* 2006 *Kees Teszelszky*: A Bocskay-korona mítosza; a koronázás körülményeinek leírása a fikció és a valóság tükrében. In: Magyarország védelme – Európa védelme. Szerk.: *Petercsák Tivadar–Berencz Máttyás*. Studia Agriensia 24. Eger, 2006. 239–247.
- Tusor* 2015 „*Írom kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak*”. Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Feltárta, szerkesztette és közreadja: *Tusor Péter*. Budapest, 2015.
- Venásch* 2007 *Venásch Eszter*: Homonnai Druget Bálint hadinaplójának kiadatlan része. *Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlemények* (2007) 19–46.